

акше зафіксовані якісь сторони духовної структури людей, які створили якийсь текст чи предмет. Потрібно лише знати підхід до даного джерела, розробить відповідні методи його вивчення, і тоді джерело, можливо, «заговорить», розкриє історію ті тайносі суспільної свідомості минулих часів, повз які проходили його попередники. Головна і найперша умова – дослідницька питливість вченого, віля постановка питання.

Таким чином, розвиток історії ментальностей в сучасних історичних дослідженнях незвичайно розширюють перспективи історичного знання і озброюють спеціалістів значним, визначним інструментарієм в розвитку істерико - культурної антрології.

УДК 300.54

ЕСТЕТИЧНА ТЕОРІЯ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: РЕАЛЬНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

І.Є.ПОЛЩУК – к.філ.н., доцент, ХДСГІ

Негативні явища у сфері духовної культури багато в чому зумовлені кризисним станом економіки та політики. Суспільство, яке не здатне задовольняти елементарні матеріальні потреби людей, культивує спрощені моральні норми, аморальні вчинки, прагматичну орієнтацію науки. Зникає безкорисливе /і по суті естетичне/ відношення людини до людини, стирається грань між мистецтвом і немистецтвом. Як свідчать матеріали соціологічних досліджень /у тому числі і опитування студентів сільськогосподарського інституту з проблем художньо-естетичних потреб та орієнтацій/, "шедеври" масової культури являють собою привабливі цінності для значної частини населення, зокрема для студентської молоді.

Причини цих регресивних явищ слід шукати не тільки в матеріальній, але й у духовній сфері, в тому числі і у дисгармонійному співвідношенні естетичної теорії та практики естетичного виховання. Є ряд складностей і в самій естетичній теорії. Теоретики не поспішають спуститися на "грішну землю" і присвячують свої праці дослідженню естетичного на рівні належного. Реальний стан естетичної культури суспільства, соціальних груп і особистості фіксується, як правило, на рівні поверхового опису. Однак в останні роки були здійснені деякі спроби увійти у простір "життєвої" естетики. Одна з таких спроб -аналіз мистецтва з позицій зниженої естетики постмодернізму. Ми звикли до естетики, яка орієнтує людину на високі цінності минулого /у душі установок традиційного суспільства/. Але в

умовах техногенного типу цивілізації естетичні ідеали, потреби, орієнтації, смаки вбирають в себе нові риси чуттєвості та раціональності. Авангард, який заперечує норми класики, в достатній мірі серйозно продовжує орієнтації мистецтва на людину та її духовність, звертаючись перш за все до емоційної та інстинктивної сторін душі. Знижена естетика враховує ту обставину, що неможливо вимагати від сучасної людини установок естетичної свідомості, які докорінно розходяться з реальним способом і стилем життя. Класичне мистецтво сьогодні не може бути визначальним фактором у формуванні масової естетичної свідомості. /Ця обставина нескільки не принижує достоїнств класики та її великих можливостей у піднесенні почуттів та інтелекту/. Естетика авангарду орієнтує людину на переживання творіння мистецтва за участю багатьох компонентів людської чуттєвості /не тільки вищих почуттів, але й чуття дотику, нюху, смаку/. В авангардній естетиці, безумовно, є і суттєві недоліки. Так, критерії краси нерідко тут стають надмірно розпливчастими, аморфними. У деяких видах і жанрах мистецтва межа художності повністю руйнується, дистанція між ідеалом і реальністю зникає. Між тим характерною рисою мистецтва всіх епох, невід'ємною від його сутності, була спрямованість не стільки на адекватне відображення людиною світу та самої себе, скільки на відтворення омріяної картини буття і в певній мірі ідеалізованих людських рис і якостей. Справжнє мистецтво ґрунтується на гармонійному співвідношенні реального та бажаного. В цілому ж авангард має, на наш погляд, повноцінне право на існування. Разом з тим слід відзначити, що "питома вага" авангардного мистецтва в художньо-естетичній системі невелика, бо його сприйняття потребує спеціальної підготовки глядача і слухача.

На великий жаль, рівень естетичної культури більшості соціальних груп та індивідів дуже низький. В сучасних умовах це змовлено тим, що людина, як правило, не має можливостей усвідомити свою самоцінність, унікальність, сформувати себе як творчу індивідуальність та багатогранно реалізувати духовні потреби в різноманітних сферах життя. Притаманна людині як родовій істоті чуттєва схильність до сприйняття світу з позицій краси сьогодні повністю не руйнується, але при відсутності умов для повноцінної людської життєдіяльності естетичні потреби /несвідомі або слабо усвідомлювані/ задовольняються головним чином у рекреативних формах, у споживанні низькопробної продукції /наприклад, багаточислених модифікацій "мильних опер"/. Ми забуваємо глибоку думку видатного представника естетичної теорії М.М.Бахтіна про те, що естетична діяльність збирає розсіянні смисли світу та знаходить для минулого емоційний еквівалент і ціннісну позицію, з якої минуле в світі отри-

мує ціннісну подійну вагу, яка причетна буттю та вічності. Але таке високе призначення естетичного як інтегративної якості всієї системи культури сьогодні дуже слабо усвідомлюється на різних рівнях індивідуальної та суспільної свідомості.

Естетичне виховання не має серйозної моральної та матеріальної підтримки на державному рівні, воно розглядається як другорядний аспект виховного процесу. Практично не вирішується основна задача естетичного виховання - розвиток універсального естетичного відношення до різноманітних життєвих сфер, особливо формування естетичного відношення людини до іншої людини. Індивідуалізм, який одержав непомірне розповсюдження, свідчить про явну деградацію не тільки моральних, але й естетичних потреб та орієнтацій.

Естетичній теорії та естетичній практиці необхідно подолати стан певної ізольованості однієї від одної та прагнути до станції гармонійної взаємодії. Теоретичні естетичні дослідження повинні ураховувати реальний рівень естетичної культури, її еkleктичність і плюралістичність. Теоретичні установки естетики можуть бути успішно використані у вузівській практиці.

Вважається доцільним включити деякі питання естетики в учбові курси філософії та історії культури. Відзначимо деякі аспекти естетичної теорії, що потребують уваги при читанні лекцій і проведенні семінарських занять з цих курсів.

Один з найважливіших методологічних принципів філософського дослідження соціальних сфер, історії культури - естетичний принцип різноманіття в єдності. Він орієнтує на багатогранність соціальної системи, множинність її елементів і підсистем, складне співвідношення гармонійних і дисгармонійних зв'язків, отже і на різноманіття підходів до соціуму. При викладанні проблем діалектики, а також проблем людини повинні знайти відображення естетичні принципи міри та гармонії. Теорією виразних сторін самого буття постає антична естетика. Тілесна зрима краса приводить давньогрецьких мислителів до категорій міри, гармонії, симетрії, ритму. На зміну космогонічній естетиці приходять антропологічна, і уявлення давніх греків про красу космосу органічно доповнюються уявленнями про красу душі, про зв'язок естетичного ідеалу з ідеалом моральним, про ідею доцільності, про майстерність як естетичну характеристику людської діяльності. При розгляданні суспільної свідомості необхідно підкреслити, що розмежування форм суспільної свідомості здійснюються в першу чергу за предметом відображення. При такому підході естетична свідомість випадає з даної структури, бо не має свого конкретного предмету відображення. Підміна естетичної свідомості мистецтвом не вирішує проблеми, а лише звуває по-

няття естетичного до його найвищого рівня, найвищого виявлення, що позбавляє його статусу універсальності. Особливості функціонування естетичної свідомості, її "розлиття" по всій суспільній свідомості потребують особливого відношення до неї та відповідного концептуального вирішення.

Недооцінка ролі естетичної діяльності у загальнолюдській практиці обмежує рамки курсу історії культури викладом історії мистецтва. Глибинні основи духовності, дух конкретно-історичної епохи залишаються без серйозного осмислення. Естетичний ідеал як квінтесенція духовності, великі естетичні епохи /античність, Відродження/, в яких чуттєва культура, відображається найбільш повно, не знаходять в учбовому курсі належного місця. Особливу значущість набуває питання про специфіку української культури. Самобутність, унікальність української культури зв'язані з чуттєвим началом, яке виявляється в яскравих формах, у м'якому колориті, у переживанні людиною своєї причетності до природи. Панестетизм - інтегративна якість нашої культури. Краса пронизує всі її сфери і структурні рівні. Естетичне начало присутнє у національному ідеалі досконалої людини, воно визначає дух філософії Григорія Сковороди, виявляючись у високохудожній /у стилі бароко/ формі викладення теоретичних ідей. Високий естетичний смисл несе і зміст філософії Сковороди, особливо вчення про "споріднену" працю. Спорідненість праці з людською природою робить можливим творче виявлення індивідуальності, насолодження процесом праці. А в цьому можна вбачати сутність естетичного відношення людини до світу.

Задачі естетичного виховання неможливо розв'язати тільки за допомогою власне естетичних засобів. Естетичне є своєю інтегративною якістю наукової діяльності, відносин між людьми, інших форм духовного життя, тому прогрес естетичної сфери буде зумовлений прогресом всієї системи духовної культури, рівнем гармонійності її елементів та підсистем. Нарешті відзначимо, що виховний процес треба спрямовувати і на масове усвідомлення естетичного як органічної складової не тільки духовної, але й матеріальної культури. Естетичне відношення до праці потребує теоретичного дослідження і втілення на практиці.

Рівень розвитку культури в суспільстві визначається не тільки багатством набутих попередніми поколіннями культурних цінностей. Природа цих цінностей така, що без творчого активного їх сприйняття конкретними суб'єктами вони стають "окам'янілостями" минулого. І тому задачею учбових курсів філософії та історії культури є виховання студентів не тільки як споживачів, але й як активних творців матеріальної та духовної культури.